

Ana Slavković, doktorand / PhD Candidate
Univerzitet u Novom Sadu / University of Novi Sad
Filozofski fakultet / Faculty of Philosophy
psihologija.ana@gmail.com

UDK 159.92

Pregledni naučni rad

RANI ATAČMENT I VRŠNJAČKI ODNOSI

EARLY ATTACHMENT AND PEER RELATIONSHIPS

Sažetak

U radu se analizira povezanost između sigurnosti ranog atačmenta i vršnjačkih odnosa u detinjstvu i adolescenciji. Prema rezultatima istraživanja, deca sa sigurnim atačmentom su tokom odrastanja pokazivala bolju socijalnu kompetenciju i imala bolji kvalitet prijateljstava, bolji kontakt sa vršnjacima, više empatije i kooperativnosti u kontaktu sa njima, manje neprijateljstva, izbegavanja kontakata, zavisnog ponašanja, nastojanja da budu u centru pažnje. Ova povezanost objašnjava se time što odnos između roditelja i deteta u ranom uzrastu predstavlja model kasnijih bliskih emocionalnih odnosa, na osnovu kog dete uči o reciprocitetu, formira sliku o sebi i o svetu koji ga okružuje, gradi samopouzdanje, poverenje i sposobnost samoregulacije emocija, što sve zajedno predstavlja vredan resurs u vršnjačkim odnosima.

Ključne reči: rani atačment, vršnjački odnosi, stilovi atačmenta

Summary

This paper analyzes the correlation between early attachment security and peer relationships in childhood and adolescence. According to the results of the research, children with a safe attachment showed better social competence during their growing up, had better quality of friendships, better contact with peers, more empathy and cooperativeness in contact with them, less hostility, avoidance of contacts, dependent behavior, striving to be the center of attention. This connection is explained by the fact that the relationship between a parent and a child at an early age is a model of later close emotional relationships, on the basis of which the child learns about reciprocity, forms a concept about himself and the world around him, builds confidence, and the ability to self-regulate emotions, which all together is a valuable resource in peer relationships.

Keywords: early attachment, peer relationships, attachment styles

Uvod

Razvoj podrazumeva stupanje u veliki broj različitih interpersonalnih relacija, čime se mreža ljudi sa kojima se ostvaruju bliski i uticajni odnosi širi od primarnih porodičnih relacija ka velikom broju drugih, specifičnih međuljudskih odnosa (prema Mihić, Petrović 2009), između ostalog, i sa vršnjacima. Iskustvo koje deca imaju sa vršnjacima utiče na mnoge oblasti njihovog života, uključujući kognitivnu, socijalnu i emocionalnu sferu funkcionisanja (Kapor-Stanulović 1988).

Zbog uticaja koji vršnjački odnosi imaju na kasniju socijalnu adaptaciju deteta, odnosno adolescenta, veoma je značajno ispitati puteve koji vode do postizanja socijalnih kompetencija i kvalitetnih vršnjačkih odnosa. Vršnjaci jedni drugima pružaju doživljaj uzajamne bliskosti, zabavu, emocionalnu sigurnost, mogu poslužiti kao sigurno utočište za ispitivanje i širenje vlastitog self-koncepta, kao amortizeri u slučaju problematičnih odnosa kod kuće ili u školi. Istraživanja su pokazala da su adolescenti koji grade snažna prijateljstva sa vršnjacima sigurniji u sebe, imaju više izražen altruizam, manje su agresivni, bolje prilagođeni, imaju jače socijalne veštine i manje internalizujućih smetnji, više su uključeni u školske aktivnosti u odnosu na vršnjake koji ne grade bliska prijateljstva (Crosnoe 2000). Otuda se može zaključiti da je razvoj zdravih, pozitivnih vršnjačkih odnosa u detinjstvu i adolescenciji od velikog značaja za formiranje zdrave i socijalno kompetentne ličnosti.

Mnogi istraživači istakli su značaj porodice i kako interakcija i odnosi sa članovima porodice mogu da utiču na iskustva deteta sa vršnjacima. Istraživanja su pokazala da kvalitet odnosa koje dete gradi sa roditeljima u ranom detinjstvu i kvalitet odnosa koje gradi sa vršnjacima koreliraju (Kerns, Contreras, Neal-Barnett 2000).

Mnoge teorijske postavke primenjivane su sa ciljem da objasne ovu povezanost. U ovom radu primenićemo teoriju atačmenta sa ciljem da objasnimo povezanost između sigurnosti ranog atačmenta i kasnijih vršnjačkih odnosa koje dete gradi.

Rani atačment

Atačment predstavlja trajnu emocionalnu vezu koju dete gradi sa figurom primarne vezanosti, koja bi trebalo da detetu obezbedi sigurnost i zaštićenost (Einsvort 1989). Dete koristi figuru za koju je primarno vezano kao sigurnu bazu i u njenoj blizini ispituje okolinu. Sva deca grade atačment sa figurom

primarne vezanosti, sve i kada ne dobijaju adekvatan odgovor (Bowlby 1982). Ipak, kvalitet atačmenta u velikoj meri razlikuje se kada poredimo decu istog uzrasta.

Atačment predstavlja trajni odnos i primarna figura atačmenta ne može se zameniti drugom osobom (Ainsworth 1989). Prisutna je želja da se održi bliskost sa figurom primarnog atačmenta i da se ponovo uspostavi blizak odnos, ukoliko postoji pretnja da se ova povezanost naruši. Dete može iskusiti distres, ako se odvoji od figure primarne vezanosti, ili žalost, ukoliko izgubi ovu figuru.

Iako sva deca grade blizak emocionalni odnos sa figurama primarne vezanosti, postoji značajna razlika u stepenu u kome ove figure predstavljaju sigurnu bazu (Ainsworth, Blehar, Waters, Wall 1978). Deca koja iskuse responzivnu brigu od figura primarne vezanosti vrlo verovatno će formirati siguran atačment sa ovim figurama (DeWolff, Van IJzendoorn 1997).

Senzitivan i responzivan roditelj je sposoban da uoči određene signale u komunikaciji sa detetom i da odgovori na adekvatan način. On je topao, prihvatajući i odgovara na emocionalne potrebe deteta. U ovakvom odnosu dete je u stanju da koristi blizak emocionalni odnos sa roditeljem kao sigurnu bazu za istraživanje okoline u situacijama kada se oseti nesigurnim (Bowlby 1973, 1982).

Figura atačmenta daje detetu dovoljno sigurnosti za istraživanje okoline, novih situacija, uključujući i situacije sa vršnjacima (Kerns 1996). Deca koja nisu sposobna da koriste figuru primarne vezanosti kao sigurnu bazu mogu izgraditi nesiguran atačment sa njom (Ainsworth et al. 1978).

Postoje tri vrste nesigurnog atačmenta: izbegavajući, ambivalentni i dezorganizovani (Ainsworth et al. 1978). Svaki od njih je povezan sa određenim obrascem roditeljstva.

Deca koja su iskusila odbacivanje od figure primarne vezanosti vrlo verovatno će sa njom formirati *nesigurno-izbegavajući atačment* (Cassidy 1994). Odbacujući roditelji imaju tendenciju da ignorišu ili kazne detetovo nastojanje da uspostavi kontakt ili dobije pažnju, pogotovo onda kada ono ispoljava negativne emocije. Zbog činjenice da roditelji odbacuju negativne emocije koje dete izražava, ova deca imaju tendenciju da minimalizuju, odnosno kriju ili maskiraju svoja osećanja (Cassidy 1994). Ovo minimalizovanje osećanja ima adaptivnu funkciju, zbog toga što omogućava detetu da zadrži povezanost sa figurom atačmenta. Kada deca sa nesigurnim izbegavajućim atačmentom minimalizuju svoja osećanja i zahteve za pomoći i podrškom, oni redukuju rizik od ignorisanja od odbacujućeg roditelja.

Roditelji dece koja su uspostavila *nesigurno-ambivalentni atačment* imaju tendenciju da nekonzistentno odgovaraju na socijalne signale njihove dece, odnosno neke signale očitavaju na vreme, a neke ne. Kao rezultat toga deca nisu sigurna kada mogu da očekuju podršku roditelja. Kao što minimaliziranje emocija predstavlja adaptivno ponašanje za decu koja imaju nesigurno-izbegavajući atačment, pojačavanje osećanja je adaptivno za decu koja imaju nesigurno-ambivalentni atačment, jer ovaj oblik ponašanja predstavlja način da se održi povezanost sa roditeljem koji je nekonzistentno dostupan (izražavanje osećanja na ovakav način ipak skreće pažnju figure atačmenta (Cassidy 1994). Maksimizirajući svoje emocije, ova deca nastoje da obezbede da nekonzistentni roditelj bude dostupan ukoliko se desi ozbiljan stresni događaj.

Roditelji dece sa *nesigurno-dezorganizovanim atačmentom* obično su psihološki nedostupni. Oni se mogu suočavati sa teškim životnim problemima, te nastojati da prevaziđu stres u vlastitom životu, na primer gubitak roditelja ili bračne probleme. Neki roditelji čija će deca izgraditi nesigurno dezorganizovani atačment mogu da budu nasilni ili zanemarujući prema detetu (Van IJzendoorn, Schuengel, Bakermans-Kraneburg 1999).

Deca koja grade dezorganizovan atačment sa roditeljem nisu sposobna da koriste figuru primarne vezanosti kao sigurnu bazu na koherentan i organizovan način. Nekada mogu pokazivati kombinaciju izbegavanja i ambivalencije. Ova deca takođe mogu ispoljavati i bizarno ponašanje kao što je „smrzavanje” i ukočenost kada je roditelj u blizini, s obzirom na to da je on istovremeno izvor i sigurnosti i straha, ukoliko je roditelj zastrašujuć i dominantan ili je dete iskusilo zlostavljanje (DeOliveira, Bailey, Moran, Pederson 2004).

Neka starija deca sa nesigurno dezorganizovanim atačmentom odgovaraju na psihološku nedostupnost roditelja, tako što usvajaju ulogu roditelja ili pokazuju suprotnu ulogu, tako što se brinu o roditelju ili ga kažnjavaju (Van IJzendoorn et al. 1999).

Karakteristike vršnjačkih odnosa u ranom detinjstvu, srednjem detinjstvu i adolescenciji

Iskustvo koje dete ima sa vršnjacima predstavlja veoma važan aspekt socijalnog razvoja deteta. Kroz interakciju sa vršnjacima dete razvija širok spektar ponašanja, veština, iskustava koja omogućavaju prilagođavanje na zahteve društvene sredine (Kuburić 1999). Važno je imati u vidu da u različitim fazama razvoja vršnjački odnosi pred dete postavljaju različite

zadatke. Period detinjstva može se podeliti na sledeće faze: rano detinjstvo (tri do sedam godina), srednje detinjstvo (osam do jedanaest godina) i adolescencija (12 do 19 godina) (prema Kapor-Stanulović 1988).

Jedan od najvažnijih zadataka tokom *ranog detinjstva* je uključivanje u svet vršnjaka (Gottman, Mettetal 1986, Sroufe et al. 2005). To podrazumeva koordiniranje interakcija sa vršnjacima, odabiranje drugara za igru i uspešno učestvovanje u grupnim aktivnostima. Istraživanja su pokazala da deca u ranom detinjstvu pokazuju bolje koordiniranu igru kada se igraju sa drugovima nego kada se igraju sa manje poznatom decom (Howes 1988). Takođe, deca u ranom detinjstvu lakše čuvaju harmonične odnose u igri sa prijateljima nego sa manje poznatom decom (Kerns 1996).

Centralna pitanja i glavni razvojni zadaci tokom *srednjeg detinjstva* su znatno složeniji. Na primer, glavni razvojni zadatak tokom srednjeg detinjstva je formiranje trajnih specifičnih prijateljstava koja odlikuje lojalnost, podrška i bliskost (Sroufe et al. 1999, 2005, Sullivan 1953). Ujedno, vršnjačka grupa postaje bolje organizovana i stabilnija i deca nalaze mesto u široj mreži vršnjaka (Gottman, Mettetal 1986).

Kod socijalno kompetentne dece prijateljstva se pojačavaju prihvatanjem i učestvovanjem u aktivnostima vršnjačke grupe, dok grupni setting obezbeđuje kontekst za jačanje prijateljstva (Gottman, Mettetal 1986). Razvoj napreduje od koordinisanih interakcija sa vršnjacima u ranom detinjstvu, ali se tokom vremena sve više akcenat stavlja na prijateljstvo i brigu o vlastitoj poziciji unutar grupe vršnjaka u periodu srednjeg detinjstva (Sullivan 1953).

U detinjstvu dijadni odnosi sa vršnjacima čine većinu vršnjačkih odnosa, dok se tokom *adolescencije* događa velika promena – adolescenti grade znatno širu mrežu vršnjačkih odnosa koja obuhvata veći broj prijatelja (Brown, Larson 2009). Sve manje je fokus na održanju intenzivnih intimnih dijadnih odnosa sa vršnjacima, u prilog formiranju pozicije unutar većih vršnjačkih grupa koje su organizovane na osnovu statusa i prestiža.

Dok je u ranom detinjstvu kontakt sa vršnjacima bio površan i svodio se na jednostavno učestvovanje u zajedničkim aktivnostima, u adolescenciji ovi odnosi dobijaju odlike zajedništva, lojalnosti i bliskosti. Nešto od tih odlika pojavilo se u kasnom detinjstvu, ali ne u punoj meri. Suštinu novog kvaliteta odnosa sa vršnjacima čine uzajamno razumevanje i poštovanje razlika među ličnostima. Adolescenta zanimaju životna iskustva i interesovanja svojih

prijatelja, fasciniran različitosti osoba, želi da shvati druge, ali takođe želi da bude shvaćen i prihvaćen od drugih (Kapor-Stanulović 1988).

Junis i Smolarova (Youniss, Smollar 1985) navode da je intimnost još jedna značajna osobina novog kvaliteta odnosa među prijateljima. Adolescent doživljava prijatelja kao osobu kojoj može da se poveri, ima poverenja u njega i računa da će ono što je saopšteno prijatelj umeti da poštuje i čuva. Selmen (Selman 1987, prema: Srna 1995) takođe navodi da se među prijateljima u adolescenciji povećava međusobno razumevanje, intimnost i lojalnost. Selmen dodaje da je saznanje o drugome kao jedinstvenoj ličnosti važno za prihvatanje i razumevanje konflikata u međuljudskim odnosima, dok Junis i Smolarova (1985) ističu ulogu tog saznanja u razvoju međusobnog razumevanja među osobama.

Junis i Smolarova (1985) zaključuju da su prijateljstva u adolescentnom uzrastu zasnovana na određenim principima i, prema tome, nisu namenjena isključivo zabavi, kako to na prvi pogled izgleda. Ti principi su: međusobno poštovanje, poverenje, briga za ono što se prijatelju dešava, simetrični reciprocitet (ako jedan drug učini nešto za drugog, onda se očekuje da će i onaj drugi to isto uzvratiti). Od ovog poslednjeg principa zavisi da li će se to prijateljstvo održati ili ne, smatraju ovi autori.

Ako rezimiramo shvatanja Junisa i Smolarove (1985), Selmena (1987, prema: Srna 1995), Kapor-Stanulović (1988) i Srne (1995) o osnovnim karakteristikama adolescentnih prijateljstava, pomenuti autori govore o osećanju zajedništva, odanosti, uzajamnom razumevanju, poštovanju razlika među ličnostima, bliskosti, poverenju. Glavna promena koja se događa na planu vršnjačkih odnosa vezano za prelazak iz srednjeg detinjstva u adolescenciju je porast intimnosti i bliskosti sa vršnjacima. Argument u prilog tome je činjenica da, kada su adolescenti bili pitani da definišu šta znači reč prijatelj, znatno češće su u ovu definiciju uključivali reč bliskost, razumevanje, lojalnost nego predadolescenti (Hartup 1983). Takođe, kada su deca i adolescenti pitani o prijateljstvu, uočeno je dramatično povećanje komentara koji se odnose na deljenje intimnih misli i osećanja sa prijateljima kod adolescenata u odnosu na predadolescente (Berndt 1982).

Razvojne promene u vršnjačkim odnosima tokom detinjstva određuju i to koje su dimenzije vršnjačkih odnosa najinteresantnije za proučavanje u određenom uzrastu. Na primer, dimenzija responzivnosti na potrebe prijatelja može se proučavati tokom čitavog detinjstva, u sve tri navedene faze. Druge dimenzije, kao što su koordinisane interakcije i intimnost, u nekim fazama razvoja su mnogo istaknutije nego u drugim (Kerns 1996).

Takođe, povezanost između sigurnosti atačmenta i vršnjačkih odnosa može se razlikovati tokom različitih perioda u detinjstvu, a efekti ranog atačmenta na vršnjačke odnose mogu biti snažniji kada se ispituju glavni razvojni zadaci vršnjačkih odnosa u tom uzrastu (Kerns 1994, Sroufe et al. 1999). Na primer, studije koje ispituju povezanost atačmenta i sposobnosti koordinisane vršnjačke interakcije mogu biti znatno relevantnije u periodu ranog detinjstva, dok studije koje ispituju povezanost između atačmenta i kvaliteta vršnjačkih odnosa mogu biti relevantnije za period srednjeg detinjstva (Kerns 1994).

Istraživači su saglasni oko toga da odnos prijateljstva podrazumeva reciprocitet (odnosno kooperativnost, dobijanje jednakih benefita iz prijateljstva), uzajamno dopadanje, želju da više vremena provode zajedno sa prijateljem i zajedničku zabavu (Kapor-Stanulović 1988).

Dok ove tri bazične crte (reciprocitet, uzajamna naklonost i zabava) ostaju veoma slične sa odrastanjem deteta, odnosno ne menjaju se sa uzrastom, način njihovog izražavanja menja se tokom godina (Newcomb, Bagwell 1995, 1996). Newcomb and Bagwell (1995) ustanovili su da su intimnost, poverenje i posvećenost znatno više zastupljeni u prijateljstvima između adolescenata nego kod mlađe dece.

Uticaj sigurnog atačmenta u ranom detinjstvu na vršnjačke odnose

Povezanost atačmenta u odnosu između deteta i roditelja i vršnjačkih relacija je ispitivana brojnim istraživanjima. Sroufe et al. (1999) i mnogi drugi u svojim radovima objašnjavaju zašto atačment u ranom uzrastu u velikoj meri utiče na kasnije vršnjačke odnose. Oni smatraju da je razlog ove povezanosti činjenica da rani atačment sa figurama primarne vezanosti predstavlja model kasnijih bliskih emocionalnih odnosa. Na primer, deca uče o reciprocitetu međuljudskih odnosa kroz interakcije sa figurama primarne vezanosti (Sroufe et al. 1999).

Takođe, deca se sigurnim atačmentom su iskusila dostupnog i responzivnog roditelja i očekivaće ovakav pozitivan odnos i u drugim bliskim emocionalnim odnosima (Sroufe et al. 1999). Siguran atačment deci daje pouzdanost za istraživanje nove sredine, uključujući i vršnjačke odnose (Kerns 1996). Ne samo da siguran atačment obezbeđuje detetu sigurnost za istraživanje novih međuljudskih odnosa već takođe omogućava da dete sa sigurnim atačmentom ulazi u vršnjačke odnose sa veštinama istraživanja i uspostavljanja odnosa koji će ga učiniti privlačnijim vršnjacima (Sroufe et al. 1999).

Neki naučnici su mišljenja da su različiti obrasci nesigurnog atačmenta povezani sa specifičnim vrstama problema u odnosu sa vršnjacima. Deca sa *nesigurno-izbegavajućim atačmentom* su iskusila odbacivanje od roditelja u ranom razvoju i očekivaće i od drugih odbacujući odnos. Pošto veruju da će biti odbačeni, oni se mogu povlačiti iz socijalnih situacija ili se u startu ponašati na agresivan način (Sroufe 2005, Sroufe et al. 1999).

Deca sa *nesigurno-ambivalentnim atačmentom* su imala iskustvo nekonzistentne brige u ranom detinjstvu i očekivaće i od drugih isti ovakav odnos. Pošto veruju da će se vršnjaci prema njima odnositi nekonzistentno, mogu pokazati manipulativno ili pasivno-agresivno ponašanje koje ih može dovesti u poziciju žrtve (Sroufe 2005, Sroufe et al. 1999).

Deca sa *nesigurno-dezorganizovanim* atačmentom imaju tendenciju da budu psihološki nedostupna. Iz tog razloga nisu sposobna da stupe u interakciju sa drugom decom na koherentan organizovan način, što vodi povlačenju iz socijalnih situacija ili agresivnom reagovanju (Jacobvitz, Hazen 1999).

Istraživanja su pokazala da je kvalitet ranog atačmenta sa majkom blisko povezan sa socijalnom kompetencijom deteta u vršnjačkim odnosima (Sroufe 1983, Sroufe et al. 2005). Deca sa *sigurnim atačmentom* pokazivala su viši stepen globalne socijalne kompetencije nego deca sa ambivalentnim ili izbegavajući atačmentom, manje neprijateljstva i više empatije (Sroufe 1983), kao i više pozitivnih osećanja u kontaktu sa vršnjacima (Sroufe, Schork, Motti, Lawroski, LaFreniere 1984).

U kasnijim studijama Sroufe et al. (2005) ukazali su na to da kvalitet ranog atačmenta predviđa kvalitet vršnjačkih odnosa u srednjem detinjstvu i adolescenciji. Primera radi, deca čije detinjstvo odlikuje *siguran atačment* su kasnije pokazivala bolju socijalnu kompetenciju i imala bolji kvalitet prijateljstava u odnosu na decu koja su imala nesiguran atačment (Sroufe 2005, Sroufe et al. 1999). Kasnije studije takođe su potvrdile povezanost između sigurnog atačmenta u detinjstvu i vršnjačkih odnosa tokom detinjstva i adolescencije.

Belsky i Fearon (2002) pokazali su da je sigurnost atačmenta u uzrastu od 15 meseci blisko povezana sa socijalnom kompetencijom u uzrastu od tri godine. Bost, Vaughn, Washington, Cielinski-Bradbard (1998) su svojim istraživanjima pokazali da je siguran atačment u ranom detinjstvu povezan sa socijalnom kompetencijom u uzrastu od 4 godine.

Booth, Rose-Krasnor Rubin (1991) na osnovu svojih istraživanja zaključili su da deca uzrasta od četiri godine koja imaju nesiguran atačment pokazuju veću agresivnost, njihova socijalna razmena uključivala je znatno više agresije u odnosu na decu koja su imala siguran atačment.

Rydell, Bohlin i Thorell (2005) zaključuju na osnovu svojih ispitivanja da sigurno privržena deca predškolskog uzrasta pokazuju viši stepen socijalne kompetencije u odnosu na decu koja su imala nesiguran atačment, bilo ambivalentnog ili izbegavajućeg tipa.

Kerns i Barth (1995) ustanovili su da dečaci predškolskog uzrasta sa sigurnim atačmentom imaju viši stepen popularnosti u okviru vršnjačke grupe. Takođe, istraživanja su pokazala da deca koja imaju siguran atačment sa svojim očevima pokazuju viši stepen prijateljstva i kooperativnosti u kontaktu sa vršnjacima.

Turner (1991) ja na osnovu svojih ispitivanja ustanovio da se deca sa sigurnim atačmentom sa svojim majkama sve više oslanjaju na vlastite snage i manje pokazuju zavisno ponašanje ili nastoje da budu u centru pažnje u odnosu na decu sa nesigurnim atačmentom.

Zanimljivo je da je Turner (1991) ustanovio i da se povezanost između nesigurnog atačmenta i vršnjačkih odnosa razlikuje kod devojčica i kod dečaka. Dečaci sa nesigurnim atačmentom su znatno više pokazivali agresivno kontrolišuće ponašanje, kao i ponašanje usmereno na pridobijanje pažnje u odnosu na dečake sa sigurnim atačmentom. Devojčice sa nesigurnim atačmentom u većoj meri su pokazivale zavisno ponašanje, više su se žalile na druge, ali su znatno manje ispoljavale kontrolišuće postupke u odnosu na sigurno vezanu decu.

Cohn (1990) je ustanovio da nesigurno vezani dečaci uzrasta sedam godina imaju znatno manje naklonosti od nastavnika i vršnjaka. Vršnjaci ih sagledavaju kao agresivnije, dok ih nastavnici vide kao manje kompetentne u odnosu na dečake sa sigurnim atačmentom.

Stams, Juffer i Van Ijzendoorn (2002) su zaključili na osnovu svojih istraživanja da siguran atačment u uzrastu od godinu dana predviđa socijalnu kompetenciju u uzrastu od sedam godina.

Deca koja su ostvarila siguran atačment sa svojim majkama, gledano iz ugla njihovih vršnjaka, pokazuju znatno više socijalne kompetencije (Yunger, Corby, Perry 2005). Takođe, deca koja su ostvarila siguran atačment sa svojim majkama imala su suviše naklonosti od vršnjaka i manju šansu da budu odbačena (Granot, Mayselless 2001).

Povezanost između sigurnog atačmenta i socijalne kompetencije u kontaktu sa vršnjacima takođe je ustanovljena kod dece koja su ostvarila siguran atačment sa svojim očevima (Booth-LaForce, Oh, Kim, Rubin, Rose-Krasnor, Burgess 2006). Takođe, istraživanja pokazuju da kvalitet atačmenta sa ocem u uzrastu između 8 i 11 godina predstavlja dobar prediktor

prihvatanja od vršnjaka (Verschueren, Marcoen 2005). Lieberman, Doyle i Markiewicz (1999) su na osnovu svojih istraživanja zaključili da siguran atačment sa bilo kim od roditelja blisko je povezan sa popularnošću u vršnjačkoj grupi.

Kao što je već rečeno, značaj prijateljstva se sve više povećava tokom perioda srednjeg detinjstva. Otuda je većina studija koje se odnose na povezanost između atačmenta i prijateljstva rađena na populaciji dece u periodu srednjeg detinjstva ili u adolescenciji.

Studije u kojima je ispitivana povezanost između atačmenta i broja prijateljstava koje dete ostvaruje pokazuju kontradiktorne rezultate (Kerns 2008). Prema jednoj studiji, sigurnost atačmenta i broj uzvraćenih prijateljstava su pozitivno povezani (Kerns et al. 1996). Druge studije ne potvrđuju navedenu povezanost (Booth, Rubin, Rose-Krasnor 1998, Lieberman et al. 1999). Razlog nesaglasnosti ovih rezultata može biti to što većina dece u periodu srednjeg detinjstva ima najmanje jednog prijatelja i nije meren kvalitet prijateljstva već samo da li dete ima prijatelje i koliko njih.

Druga istraživanja su pokazala da je sigurnost atačmenta povezana sa kvalitetom prijateljstava koja deca grade. Ova povezanost postaje očigledna kada istraživači uključe u svoja istraživanja varijable kao što su podrška, saradnja, responzivnost na potrebe prijatelja ili konflikti u prijateljstvu (Lieberman et al. 1999, Rubin, Dwyer, Booth-LaForce, Kim, Burgess, Rose-Krasnor 2004).

Troy i Sroufe (1987) su na osnovu svojih ispitivanja ustanovili da su deca uzrasta 4 i 5 godina sa *nesigurno-izbegavajućim* atačmentom bila sklona agresivnom ponašanju, dok su deca sa *ambivalentnim atačmentom* često zauzimala poziciju žrtve.

Lyons-Ruth, Alpern i Repacholi (1993) su ustanovili da je najsnažniji prediktor hostilnog ponašanja u učionici *dezorganizovan atačment*. 71% hostilnih predškolaca je klasifikovano u kategoriju dece sa dezorganizovanim atačmentom u ranom detinjstvu. Jacobvitz i Hazen (1999) su svojim istraživanjima pokazali da deca sa dezorganizovanim atačmentom aktivno izbegavaju kontakt sa vršnjacima i pokazuju defanzivno-agresivno ponašanje. Grano i Mayseless (2001) su na osnovu svojih ispitivanja zaključili da deca u periodu srednjeg detinjstva sa *nesigurno-izbegavajućim ili dezorganizovanim atačmentom* imaju najviši nivo odbacivanja od vršnjaka.

Dykas, Ziv, Cassidy (2008) su na osnovu svojih istraživanja zaključili da adolescenti sa *nesigurno-izbegavajućim atačmentom* znatno češće zauzimaju poziciju agresora, odnosno žrtve u odnosu na adolescente sa *sigurnim*

atačmentom. Važno je da napomenemo da su ovi istraživači uključili u istraživanje samo adolescente sa nesigurno-izbegavajućim i sigurnim atačmentom, tako da nisu bili u mogućnosti da ispituju na koji način se postavljaju u socijalno interakciji sa vršnjacima adolescenti sa dezorganizovanim, odnosno ambivalentnim atačmentom.

Do sad urađena istraživanja svedoče o statistički značajnoj povezanosti između emocionalne regulacije i ranog atačmenta (Hubbard, Coie 1994, Parker, Gottman 1989, Contreras, Kerns 2000). Emocionalna regulacija predstavlja medijator varijablu i (između ostalog) u osnovi je povezanosti između ranog atačmenta i kvaliteta vršnjačkih odnosa. Emocionalna regulacija omogućava procenu i otkrivanje uzroka vlastitih emocija i emocija drugih ljudi, kao i kapacitet da menjamo način na koji ih doživljavamo. Povezanost emocionalne regulacije sa atačmentom objašnjava se na dosta načina. Istraživači i teoretičari ističu da dete zahvaljujući sigurnom atačmentu uči da imenuje emocije i dovede ih u vezu sa uzrokom, prepozna osećanja kod sebe i drugih i prihvati ih kao nešto što je O. K., te ih izrazi na adekvatan način, tražeći podršku; uči da će biti zaštićeno i u situaciji kada mu je teško i bez straha istražuje svoju okolinu; uči adekvatne modele emocionalnog reagovanja koje primenjuje u drugim interpersonalnim situacijama i u odsustvu figure primarne vezanosti; internalizuje strategije emocionalne regulacije i zna da umiri sebe ili druge kada im je teško. Ove sposobnosti čine decu privlačnijim vršnjacima.

Emocionalna regulacija je od vitalnog značaja za uspeh u vršnjačkim odnosima, jer, prema rezultatima istraživanja, deca koja imaju bolju sposobnost regulacije emocija samu sebe doživljavaju kao socijalno kompetentniju, a takođe ih i drugi vide tako (Lopes, Salovey, Cote, Beers 2005), dok nesposobnost regulacije vlastitih emocija utiče na to da se osoba ponaša na način koji podriva njeno socijalno funkcionisanje, tako što ili preuzima ulogu agresora i nastoji da nametne svoja pravila, ili se povlači iz socijalnih interakcija, ili preuzima ulogu žrtve.

Zaključak

Tri bazične crte prijateljskih odnosa (reciprocitet, uzajamna naklonost i zabava) ostaju veoma slične sa odrastanjem deteta, od ranog detinjstva do adolescencije, a menja se samo njihov način ispoljavanja. Nasuprot tome, intimnost, poverenje i posvećenost su znatno više zastupljeni u prijateljstvima između adolescenata nego kod mlađe dece.

Istraživanja su pokazala da rani atačment sa figurama primarne vezanosti u velikoj meri određuje kvalitet prijateljstava i vršnjačku kompetenciju u ranom, srednjem detinjstvu i adolescenciji. Objašnjenja ove povezanosti su različita.

Deca se sigurnim atačmentom su iskusila dostupnog i responzivnog roditelja i očekivaće ovakav pozitivan odnos i u drugim bliskim emocionalnim odnosima, te nastupaju sa poverenjem, osmehom, sigurnošću, iskrenom zainteresovanošću i lako pridobijaju naklonost vršnjaka. Dete se oseća sigurnim da istražuje svoju okolinu i savladava prepreke, jer je njegovo dotadašnje iskustvo pokazalo da će u situaciji kada se oseti frustriranim i nemoćnim biti zaštićeno od roditelja, vaspitača ili druge bliske figure. Prema drugim ljudima nastupa sa poverenjem, pokazuje pozitivan stav i zainteresovanost. Uobičajeno je da emocionalno toplo, nasmejano dete, zainteresovano za kontakt, nailazi na pozitivan odziv drugih osoba u svom okruženju, što njemu pruža mogućnost da se uvežba u ostvarivanju prirodnog kontakta sa drugim ljudima, da ih upoznaje i obogaćuje svoju ličnost, služeći se novim objektima identifikacije. Ova pozitivna iskustva pomažu formiranje pozitivne slike o sebi i o svetu i osnažuju ličnost deteta. Ono formira pozitivnu sliku o svetu i svojoj kompetenciji da savlada prepreke na koje nailazi. Deca sa sigurnim atačmentom osećaju se sigurnim da istražuju nove međuljudske odnose, u koje ulaze sa veštinama istraživanja i uspostavljanja odnosa koji će ih učiniti privlačnijim vršnjacima. Rani atačment sa figurama primarne vezanosti predstavlja model kasnijih bliskih emocionalnih odnosa, na osnovu koga deca uče o reciprocitetu međuljudskih odnosa.

Deca sa sigurnim atačmentom su tokom odrastanja pokazivala bolju socijalnu kompetenciju i imala bolji kvalitet prijateljstava, bolji kontakt sa vršnjacima, više empatije i kooperativnosti u kontaktu sa njima, manje neprijateljstva, izbegavanja kontakata, zavisnog ponašanja, nastojanja da budu u centru pažnje. Siguran atačment u ranom uzrastu je, prema rezultatima istraživanja, dobar prediktor kvaliteta vršnjačkih odnosa u uzrastu od tri, četiri, sedam, osam i jedanaest godina.

Oblici reagovanja karakteristični za nesiguran atačment (povlačenje iz socijalnih situacija, defanzivo-agresivno reagovanje, manipulativnost, pasivna agresija, preuzimanje uloge žrtve) čine decu manje privlačnim vršnjacima i umanjuju šanse da razviju prijateljske odnose i socijalnu kompetenciju adekvatnu za njihov uzrast.

Jedan od medijatorskih mehanizama za koji se pretpostavlja da je u osnovi povezanosti između ranog atačmenta i kvaliteta vršnjačkih odnosa je i emocionalna regulacija. Prema rezultatima istraživanja, deca koja pokazuju bolju emocionalnu regulaciju znaju da povežu osećanja straha, ljutnje ili besa sa uzrokom, znaju da moduliraju ove emocije i umire sebe u stresnim

situacijama, a vrlo verovatno da će znati da na isti način pomognu i vršnjacima. Smirenost, sigurnost i samopouzdanje čine ih privlačnijim vršnjacima. Ne podrivaju socijalno funkcionisanje nametanjem svojih pravila, povlačenjem ili preuzimanjem uloge žrtve jer znaju da se izbore sa teškim osećanjima na mnogo zdravije načine.

Sigurnost ranog atačmenta dovodi do bolje samoregulacije emocija, koja unapređuje vršnjačke odnose i socijalnu kompetenciju deteta, što opet dodatno osnažuje samopoštovanje deteta, pozitivnu sliku o sebi, jača sposobnost samoregulacije vlastitih osećanja i potencijalno vodi novim uspesima u socijalnim kontaktima.

Literatura

1. Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
2. Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, 44, 709-716.
3. Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226-244.
4. Belsky, J., & Fearon, R. M. (2002). Early attachment security, subsequent maternalsensitivity, and later child development: Does continuity in development depend upon continuity of caregiving? *Attachment & Human Development*, 4, 361-387.
5. Berndt, T. J. (1982). The features and effects of friendship in early adolescence. *Child Development*, 53, 1447-1460.
6. Booth, C. L., Rose-Krasnor, L., & Rubin, K. (1991). Relating preschoolers' social competence and their mothers' parenting behaviors to early attachment security and high-risk status. *Journal of Social and Personal Relationships*, 8, 363-382.
7. Booth, C. L., Rubin, K. H., & Rose-Krasnor, L. (1998). Perceptions of emotional support from mother and friend in middle childhood: Links with social-emotional adaptation and preschool attachment security. *Child Development*, 69, 427-442.
8. Booth-LaForce, C., Oh, W., Kim, A. H., Rubin, K. H., Rose-Krasnor, L., & Burgess, K. (2006). Attachment, self-worth, and peer-group functioning in middle childhood. *Attachment & Human Development*, 8, 309-325.
9. Bost, K. K., Vaughn, B. E., Washington, W. N., Cielinski, K. L., & Bradbard, M. R. (1998). Social competence, social support, and attachment: Demarcation of construct domains, measurement, and paths of influence for preschool children attending Head Start. *Child Development*, 69, 192-218.
10. Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books.
11. Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*. New York: Basic Books.

12. Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss*: Vol. 3. Loss. New York: Basic Books.
13. Brown, B. B., Larson, J. (2009). Peer relationships in adolescence. In R. M. Lerner & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of adolescent development*, (pp 74-103). Hoboken, NJ: Wiley.
14. Cassidy, J. (1994). Emotion regulation: Influences of attachment relationships. In N. A. Fox (Ed.), *The development of emotion regulation: Biological and behavioral considerations*. Monographs of the Society for Research in Child Development, 59, (Serial No. 240).
15. Cohn, D. A. (1990). Child-mother attachment of six-year-olds and social competence at school. *Child Development*, 61, 152-162.
16. Contreras, J. M., & Kerns, K. A. (2000). Emotion regulation processes: Explaining links between parent-child attachment and peer relationships. In K. A. Kerns, J. M. Contreras, & A. M. Neal-Barnett (Eds.), *Family and peers: Linking two social worlds* (pp. 1-26). Connecticut: Praeger Publishers.
17. Crosnoe, R. (2000). Friendships In childhood and adolescence. The live course and new directions. *Social psychology quarterly*, 63, 377-391.
18. DeOliveira, C. A., Neufeld Bailey, H., Moran, G., & Pederson, D. R. (2004). *Social Development*, 13, 437-467.
19. DeWolff, M. S., & Van IJzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, 68, 571-591.
20. Dykas, M. J., Ziv, Y., & Cassidy, J. (2008). Attachment and peer relations in adolescence. *Attachment & Human Development*, 10, 123-141.
21. Eisenberg, N., Cumberland, A., & Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry*, 9, 4, 241-273.
22. Granot, D., & Maysel, O. (2001). Attachment security and adjustment to school in middle childhood. *International Journal of Behavioral Development*, 25, 530-541.
23. Hartup, W. (1983). Peer relations. In P. H. Mussen, Series Ed., E. M. Hetherington, Vol. Ed., *Handbook of child psychology, Vol. 4: Socialization, personality, and social development*. New York: John Wiley.
24. Howes, C. (1988). Peer interaction of young children. Monographs of the SRCD, 53 (Serial No. 217).
25. Hubbard, J. A. & Coie, J. D. (1994). Emotional correlates of social competence in children's peer relationships. *Merrill-Palmer Quarterly*, 40, 1-20.
26. Jacobvitz, D., & Hazen, N. (1999). Developmental pathways from infant disorganization to childhood peer relationships. In J. Solomon & C. George (Eds.), *Attachment disorganization* (pp. 127-159). New York: Guilford Press.
27. Kapor-Stanulović, N. (1988). *Na putu ka odraslosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
28. Kerns, K. A., & Barth, J. M. (1995). Attachment and play: Convergence across components of parent-child relationships and their relations to peer competence. *Journal of Social and Personal Relationships*, 12, 243-260.
29. Kerns, K. A., Contreras, J. M., & Neal-Barnett, A. M. (2000). *Family and peers: Linking two social worlds*. Westport, CT: Praeger.

30. Kerns, K. A., Tomich, P. L., Aspelmeier, J. E., & Contreras, J. M. (2000). Attachment- based assessments of parent-child relationships in middle childhood. *Developmental Psychology*, 36, 614-626.
31. Kerns, K. A., Abraham, M. M., Schlegelmilch, A. & Morgan, T. A. (2007). Mother-child attachment in later middle childhood: Assessment approaches and associations with mood and emotion regulation. *Attachment & Human Development*, 9, 33-53.
32. Krasnor, L. (2004) Attachment, friendship, and psychosocial functioning in early adolescence, *Journal of Early Adolescence*, 24, 326-356.
33. Lieberman, M., Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (1999). Developmental patterns insecurity of attachment to *mother and father in late childhood and early adolescence: associations with peer relations*. *Child Development*, 70, 202-213.
35. Lopes, P. N., Salovey, P., Cote, S., & Beers, M. (2005). Emotion regulation abilities and the quality of social interaction. *Emotion*, 5, 113-118.
34. Lyons-Ruth, K., Alpern, L., & Repacholi, B. (1993). Disorganized infant attachmentclassification and maternal psychosocial problems as predictors of hostile-aggressive behavior in the preschool classroom. *Child Development*, 64, 572-585.
36. Mihic, Ivana & Petrovic, Jelica. (2009). Percepcija kvaliteta odnosa unutar porodice – iskustvo adolescenata iz Srbije. *Primenjena psihologija*. 2. 10.19090/pp.2009.4.369-384.
37. Newcomb, A. F., & Bagwell, C. L. (1996). The developmental significance of children's friendship relations. In W. M. Bukowski, A. F. Newcomb, & W. W. Hartup (Eds.), *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence* (pp.289-321). New York: Cambridge University Press.
38. Park, K. A., & Waters, E. (1989). Security of attachment and preschool friendships. *Child Development*, 60, 1076-1081.
39. Parker, J. G., & Asher, S. R. (1993). Friendship and friendship quality in middle childhood: Links with *peer group acceptance and feelings of loneliness and socialdissatisfaction*. *Developmental Psychology*, 29, 611-621.
40. Rydell, A., Bohlin, G., & Thorell, L. B. (2005). Representations of attachment to parents and shyness as predictors of children's relationships with teachers and peer competence in preschool. *Attachment & Human Development*, 7, 187-204.
41. Srna, J. (1995). *Biti ili ne biti – studija samoubilaštva mladih*. Beograd: IP „Žarko Albulj“.
42. Sroufe, L. A. (1983). Infant-caregiver attachment and patterns of adaptation in preschool:The roots of maladaptation and competence. In M. Perlmutter (Ed.), *MinnesotaSymposium on Child Psychology* (pp. 41-83). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
43. Sroufe, L. A., Schork, E., Motti, E., Lawroski, N., LaFreniere, P. (1984). The role of affect in social competence. In C. Izard, J. Kagan, & R. Zajonc (Eds.), *Emotion, cognition, and behavior* (pp. 289-319). N.Y.: Plenum Press.
44. Sroufe, L. A., Egeland, B., & Kreutzer, T. (1990). The fate of early experience following developmental change: Longitudinal approaches to individual adaptation inchildhood. *Child Development*, 61, 1363-1373.
45. Sroufe, L. A., Egeland, B., & Carlson, E. A. (1999). One social world: The integrated development of parent-child and peer relationships. In W. A. Collins &

- B.Laursen (Eds.), *Minnesota Symposia on Child Psychology*: Vol. 30. Relationships as developmental contexts: Festschrift in honor of Willard W. Hartup (pp. 241-261). Mahwah, NJ: Erlbaum.
46. Sroufe, L. A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & Human Development*, 7, 349-367.
47. Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.
48. Troy, M., & Sroufe, L. A. (1987). Victimization of preschoolers: Role of attachment relationship history. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 26, 166-172.
49. Turner, P. J. (1991). Relations between attachment, gender, and behavior with peers in preschool. *Child Development*, 62, 1475-1488.
50. Van Ijzendoorn, M. H., Schuengel, C., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (1999). Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants, and sequelae. *Development and Psychopathology*, 11, 225-249.
51. Verschueren, K., & Marcoen, A. (2005). Perceived security of attachment to mother and father: Developmental differences and relations to self-worth and peer relationships at school. In K. A. Kerns & R. A. Richardson (Eds.), *Attachment in middle childhood* (pp. 212-230). New York: Guilford Press.
52. Youniss, J., & Smollar, J. (1985). *Adolescent relations with mothers, fathers, and friends*. Chicago, IL, US: University of Chicago Press.
53. Yunger, J. L., Corby, B. C., & Perry, D. G. (2005). Dimensions of attachment in middle childhood. In K. A. Kerns & R. A. Richardson (Eds.), *Attachment in middle childhood* (pp. 89-114). New York: Guilford Press.